

נושא העבודה
מעמד של עבריין שריצה את עונשו

תאריך: ינואר 2017

**העבודה מוגשת בחסות העמותה של
נוער שוחר משפט עברי**

הקדמה אישית

לאחר ישיבה ממושכת ולבטים רבים איזה נושא לחקור בעבודתי, החלטתי לחזור לשורשי העניין מדוע בחרתי ללמוד משפטים.

מסקרן אותי לראות כיצד החוקים החלים על כולנו מדי יום ביומו, החוקים אליהם אנו קשובים ומצייתים ולפעמים נראים לנו כמובנים מאליהם, מה תפקידם בחברה וכיצד הם מתנגשים עם המוסר האנושי במהלך חיי היום-יום.

בעקבות חשיפה למקרים רבים של אנשים, בין היותם נורמטיביים לבין לא, שסרחו ולדאבוננו מעדו ועברו על החוק, עלו בי התהיות האם גם לאחר ריצוי עונשם מגיעה להם הזדמנות שנייה ושווה לחזור למוטב?

בתור אחת שאוהבת לחקור ובייחוד נושאים אשר מעניינים אותי, החלטתי להקדיש את עבודה זו ולתת מענה לשאלותיי.

לא ניתן ללמוד אך ורק משפטים, חוקים ותקנות מבלי לבחון גם את ההיבטים המוסריים שבדבר.

תוכן עניינים

3	מבוא
4	משפט עברי
10	משפט ישראלי

16	השוואה בין הדין העברי לדין הישראלי
18	ביבליוגרפיה

מבוא

נושא המחקר של עבודתי הינו מעמד של עבריין שריצה את עונשו ותעסוק בשאלה המשפטית האם עבריין שריצה את העונש שלו יכול להשתקם? מטרתיה העיקריות של העבודה היא לענות על התהיות שעלו בי בהיותי חושבת על נושא העבודה, מה יהיה עתידו של אדם שחטא וסרח לאחר שריצה את העונש שהוטל עליו? האם מערכת המשפט שמלווה אותנו וקובעת את החוקים שחלים ומנחים אותנו ביום-יום

דוגלת במתן הזדמנות שנייה ושווה לאדם הנתפס בקלקלתו? שמא זכאי העבריין לאחר ריצוי העונש לפתוח דף חדש בחייו מבלי שירדוף אותו צל כתמי העבר? האם עלינו בתור חברה לעזור לאדם שטעה או בגלל שעבר עבירה אנו צריכים לנדותו ולהתרחק ממנו? כל אלו תמצית של שאלות שעליהם יקבל קורא העבודה מענה.

בעבודה נוכל למצוא את גישת המשפט העברי שהייתה מקובלת דאז ואת היחס לעבריינים לאחר שריצו את עונשם, האם חלים עליהם כללים מיוחדים או איסורים למיניהם. כמו כן, נעסוק בעקרון שיקום העבריין לאחר שעמד לדין, בא על עונשו וחזר למוטב לאחר עשיית תשובה והשתלבות בחברה חזרה.

כמו כן, העבודה תתייחס לחוקים של ימינו במערכת השיפוטית הישראלית, על היחס וקבלת עבריינים שבאו על שכרם וריצו את העונש שנפסק להם בבית המשפט והאם המשפט הישראלי הושפע מהמקובל בתקופה המקראית וביסודותיו עומדים עקרונות מהדין העברי.

באופן אישי, אחד מהערכים המובילים אותי בחיים הוא שלמרביית בני האדם מגיעה הזדמנות שנייה, כל אחד יכול לטעות בחייו בין אם בשוגג ובין אם במזיד. מסקרן לראות האם גם המערכת השיפוטית בישראל שבידיה מופקד דינם של אנשים רבים, החל מקניין ועד לחירותו של אדם, דוגלת בגישה של שיקום אדם שסטה מדרך הישר. זוהי אחת מהסיבות שבחרתי להקדיש ולחקור אודותיה בעבודתי, בנוסף לעובדות שצוינו בהקדמה האישית.

משפט עברי

לא נוכל להבין לעומק את נושא מעמדו של עבריין שריצה את עונשו מבלי להבין את נושא החזרה בתשובה של אדם שחטא ומעמדה במלכות שמיים.

אחד מיסודות היהדות הוא האפשרות הניתנת לאדם לחזור ממעשיו הרעים, לכפר עליהם ולפתוח באורח חיים חדש ונקי מכתמי העבר.

במספר מקורות רב ביהדות עוד מימי קדם, נוכל למצוא עד כמה מעלת התשובה חשובה

וגדולותיה בכלל תחומי החיים, בין היתר, עוזרת לעבריינים לשוב למוטב ולכפר על חטאיהם ועוד דברים רבים ונוספים.

רעיון התשובה מצוי כבר בתורה, בספר "דברים" פרק ל', פסוק ב': "ושבת עד ה' אלוהיך"¹ משמע כל אדם יכול למצוא את דרכו הפנימית וליאו דווקא פיזית, לחזרה בתשובה והתקרבות לדרך האלוהים. כמו כן, חשוב לציין כי חזרה בתשובה אינה מתבטאת רק בסיגופים, אלא בהכרת החטא של האדם, חרטה עליו וקבלת החלטה לא לחזור עליו חלילה. מפסוק זה נגזרת מצוות התשובה.

נושא התשובה רחב אספקטים ומצוי בכל המקורות והתקופות. אחת מגדולות התשובה היא שאינה רק משקמת את העברייני ופותחת בפניו דף חדש בחייו, אלא הרבה מעבר. ראשית, בכוחה לשנות ולבטל גזרי דין שנפסקו הן בשמיים והן בבית הדין לאנשים. בספר תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף י"ז עמוד ב', אומר רבי יוחנן: "גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם" ומסביר כי אחת מגדולותיה של החזרה בתשובה היא שיכולה לקרוע ולבטל אפילו גזר דין שניתן לאדם.² בנוסף, כוחה של התשובה גדול וחזק גם בהקשר מעמדו של בעל התשובה. על כך נוכל ללמוד מדברי הרמב"ם בספרו "משנה תורה" הלכות תשובה ז', ד': "מקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורין יכולים לעמוד בו, כלומר מעלתן גדולה ממעלת אלו שלא חטאו מעולם.. " הרמב"ם בטענתו אומר כי דווקא איש שחטא, כיפר על מעשיו הרעים וחזר בתשובה, מעמדו גבוה יותר ממעמדו של אלו שלא חטאו מעולם מפני שהוא כובש את ייצרו יותר מהם. אפילו צדיקים גמורים לא עומדים במקום בו בעל תשובה עומד.³

סוגיה נוספת העולה מתוך נושא חזרתו בתשובה של העברייני היא האם מדובר בעניינו הפרטי והאישי של האדם בלבד, בינו לבין עצמו ולבין אלוהים? אין זה נכון ואת התשובה נוכל להבין ממקורות תלמודיים רבים, קרי, לפי דברי חז"ל בתלמוד הבבלי, מסכת שבת, ק"ד נאמר: "הבא ליטהר מסייעין אותו".⁴ הרמב"ם אומר בספרו מורה נבוכים, חלק ג', פרק ל"ו: "אבל עם הסברא בתשובה יחזור למוטב, וישוב למצב מתוקן ביותר וליותר

¹ דברים פרק ל' פסוק ב'.

² בבלי מסכת ראש השנה דף י"ז עמוד ב.

³ רמב"ם, הלכות תשובה, ז, ד.

⁴ בבלי, מסכת שבת, ק"ד.

שלם ממה שהיה קודם שיחטא"⁵ ומהמשפט הלקוח מתוך תפילת נעילה של יום כיפור, נוסח אשכנז, סליחה "לך ה' הצדקה": "אתה נותן יד לפושעים, וימינך פשוטה לקבלת שבים"⁶. על החברה מוטלת החובה לעודד את חזרתו של העבריין, לסייע בדבר ואין להותיר את החזרה בתשובה ליזמתו האישית בלבד. מצופה מן החברה ביחס לחוטא שתקל עליו לשנות את דרכו ואף תקרב אותו לשם כך. חז"ל היו ידועים בגישתם המשבחת ומהללת אנשים אשר ניסו להציל בני אדם מהידרדרות ולהחזירם לחיק החברה. ניתן ללמוד ולהבין כי לכל אדם תהא תמיד תקווה ואף אפשרות לחזור ולהשתלב בחברה, זכויותיו יהיו שוות ובדרך כלל יוכל האדם אף לחזור לעבודתו ומקצועו.

היבט נוסף העולה מתוך סוגיית מעמדו של עבריין שריצה את עונשו הוא תקנת השבים. תקנת השבים הוא ביטוי חשוב שיש להבינו ולעמוד על מקורו ומשמעו מפני שהוא משמש גם בתקופתנו אנו בהליכי החקיקה והפסיקה, אך על כך ארחיב בפרק הבא. במשפט העברי, תקנת השבים היא תקנה אחת מני רבות, הבאה להקל מבחינה מעשית על התמודדות העבריין עם הקשיים בחזרה בתשובה. במשנה מסכת גיטין פרק ה, מצוין כי: "... ועל המריש הגזול שבנאו בבירה [=בית גדול] שיטול את דמיו מפני תקנת השבים..."⁷ בדין העברי, נקבע על ידי החכמים כי גזלן רשאי להשיב כסף במקום להשיב את החפץ הגזול עצמו כדין התורה, במקרים שבהם החזרת הגזילה לבעליה תגרום לנזק כספי רב יותר משווי הגזלה. משמעותה היא לא לדרוש דברים שיקשו מאוד על הגזלן לחזור בתשובה. חשוב לומר כי תקנת השבים אינה מדברת על ענייני קרקע ועל הגזלן להשיב את הקרקע שגנב ונוגעת לגזלנים שנטלו בכוח ובפרהסיה ולא לגנבים אשר נטלו בסתר. כעת, לאחר שהבנו את ערכה החשוב, תמצית גדולותיה ותרומתה של החזרה בתשובה, נוכל להבין מה מעמדו של עבריין שריצה את העונש המוטל עליו, כיצד על החברה להתייחס אליו ומהי גישת היהדות לשיקום העבריין.

לפי הדברים המובאים בספרי דברים פיסקא רפו ד"ה ונקלה אחיך: "...ונקלה אחיך לעיניך, משלקה הרי הוא אחיך..."⁷, ניתן ללמוד כי לאחר ריצוי העונש העבריין כבר אינו עבריין

⁵מורה נבוכים, חלק ג', פרק ל"ו.

⁶תפילת נעילה של יום כיפור, נוסח אשכנז, סליחה "לך ה' הצדקה" וכו'.

⁷ מסכת גיטין פרק ה'.

אלא אחיך.⁸ למשפט המובא בתלמוד הבבלי מסכת מגילה דף ז' עמוד ב': "תנן התם: כל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתן, שנאמר: ונקלה אחיך לעינייך..." קיימים שני פירושים בעזרתם ניתן ללמוד על תנאים נוספים לכך שהעברייך לא ייחשב כעברייך אחרי ריצוי עונשו.⁹

על פי רבי עובדיה מברטנורא מסכת מכות פרק ג' משנה ט"ו: "נפטרו מידי כריתתן-אם עשו תשובה", על פי פירושו אנשים שחטאו נפטרו מחטאם לאחר שריצו את עונשם אך גם חזרו בתשובה.¹⁰ לפי שו"ת הרשב"א חלק ה סימן רלט: "וכבר אמרו במכות: ונקלה אחיך. כיוון שלקה, אחיך הוא. ואמנם יסוד כל זה, הוא שתכיר בו שהוא מתנהג כשורה." הרשב"א אומר כי בנוסף לביצוע העונש העברייך חייב להראות גם שהוא מתנהג כשורה. לפי מובאות אלו ניתן לראות כי ישנם עוד תנאים לכך שעברייך ייטהר מחטאו, כמו התנהגות כשורה וחזרה בתשובה.¹¹

ישנן הלכות שבעזרתם נוכל לדעת כיצד העברייך חזר בתשובה והחליט לכפר על מעשיו. רבי יהודה אומר כי הדרך לבדוק את התשובה המלאה והשלמה היא כאשר ניתנה לעברייך הזדמנות שנייה לחזור על העבירה וסירב, אפשר לראות כי חזר בתשובה שלמה ואמיתית.

גם בדברי הרמב"ם מובא הסבר כיצד לדעת כי העברייך התחרט וחזר בתשובה שלמה בהלכות תשובה, פרק ב', הלכה א': "אי זו היא תשובה גמורה? זה, שבא לידו דבר שעבר בו, ואפשר בידו לעשותו, ופירש ולא עשה, מפני התשובה; לא מיראה, ולא מכשלוך כח..."¹² הלכתו של הרמב"ם דומה בפירושה לדברי רבי יהודה, הוא סובר כי ניתן לדעת שהאדם חזר בתשובה גמורה כאשר ניתנה בדרכו האפשרות לבצע את חטאו עוד פעם, אך לא ביצעו מפני התשובה. בזכות ההלכות הרבות שצוינו לעיל, שהסבירו כי לכל אדם שסרח ניתנת הזדמנות לכפר על חטאיו ומעשיו הרבים, לחזור בתשובה ועל החברה לעזור לו בתהליך

⁸ ספרי דברים פסקא רפ"ד ונקלה אחיך

⁹ בבלי מסכת מגילה דף ז' עמוד ב'

¹⁰ מסכת מכות פרק ג' משנה ט"ו

¹¹ שו"ת הרשב"א חלק ה סימן רלט

¹² רמב"ם, הלכות תשובה, פרק ב', הלכה א'

הנ"ל, אשר בסופו יוכל להיטמע חזרה לחברה ואף לשוב לעבודתו וזכויותיו יהיו שוות כשל אחרים, נוכל לראות כי גישת המשפט העברי דוגלת במידת הרחמים. עם זאת המשפט העברי לא מזניח את מידת הדין.

אנו נחשפים למספר סוגי עבירות במשפט העברי ולפי חומרתה של העבירה נקבע סוג העונש, מידתו ואף האם יוכל האדם לשוב לעבודתו הקודמת לאחר שסטה מדרך הישר. עניין המופיע במשפט העברי הוא עונש מלקות הכתוב במסכת מכות פרק שלישי, זהו עונש שנקבע על פי ההלכה היהודית על עבירה של מצוות לא תעשה שבהן נוסח הציווי המקראי הוא שלילי ובמקרה של עבירה במזיד.¹³

נוכל למצוא חילוקי דעות ואי הסכמות בין רבנים בעניין היחס לעבריין לאחר ריצוי עונשו והאם הוא יכול לחזור לשררה שהיה בה. תפקיד שררה הינו תפקיד בעל כוח רב וסמכות, לדוגמא בימי קדם, ראש הסנהדרין ונשיא נחשבו לתפקידי שררה בעל חשיבות והשפעה על הציבור. התייחסות רחבה נוספת שנוכל למצוא במקורות היא לגבי סוגיית אדם שרצח בשגגה וחזרה לשררה שהיה בה לפני העבירה.

במשנה מסכת מכות פרק ב משנה ח', נראה כי רבי יהודה ורבי מאיר חלוקים בעניין חזרת העבריין שרצח בשגגה לשררתו שהיה נשיא או ראש בית אב: "כיוצא בו רוצח שגלה לעיר מקלט... וחוזר לשררה שהיה בה דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר לא היה חוזר לשררה שהיה בה."¹⁴ מחד, לטענתו של רבי מאיר יכול העבריין לאחר תשובה וריצוי עונשו לחזור לשררתו ומאידך גיסא, גורס רבי יהודה כי העבריין אינו יכול לחזור לשררתו גם לאחר ריצוי העונש וחזרה בתשובה. מצטרף לדעתו של רבי מאיר הינו רש"י שעל פי פרשנותו במסכת מכות דף י"ג עמוד א': "חוזר לשררה שהיה בה- אם היה נשיא או ראש בית אב חוזר לגדולתו כשישוב לעירו במיתת כהן גדול."¹⁵ עבריין חוזר לעבודתו הקודמת, גם אם היה בעל שררה, כאשר הכהן הגדול מת והוא שב לעירו.

לעומתו, ברמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ז' הלכה י"ד נאמר כי: "ואף על פי שנתכפר לו אינו חוזר לשררה שהיה בה לעולם אלא הרי הוא מורד מגדלותו כל ימיו

¹³ מסכת מכות פרק שלישי

¹⁴ מסכת מכות פרק ב' משנה ח'

¹⁵ מסכת מכות דף י"ג עמוד א'

הואיל ובאה תקלה זו הגדולה על ידו", לפי הרמב"ם רוצח בשגגה אינו יכול לחזור לשררה גם לאחר ריצוי עונשו וחזרה בתשובה מפני שהרג נפש.¹⁶

ניתן ללמוד שעונשו של רוצח בשגגה הינו גלות לעיר מקלט מספר "במדבר" פרק ל"ה, פסוק יא': "והקריתם לכם ערים, ערי מקלט תהיינה לכם ; ונס שמה רצח, מכה נפש בשגגה".¹⁷ את מקור הדברים לקשר בין הגלות שעל מבצע העבירה לעבור לבין התשובה על עבירה שאדם עשה, הוא בדברי הרמב"ם, הלכות תשובה, פרק ב, הלכה ד: "...וגולה ממקומו, שגלות מכפרת עוון, מפני שגורמת לו להכנע ולהיות עניו ושפל רוח". הגלות מכפרת על החטאים והעוונות מפני שגורמת לעבריין לחוש שפל ברוך ותחושת עניות.¹⁸ עם זאת, לא תמיד מדובר בעוונות של רצח בשגגה, אלא בחטאים אחרים. כמו כן, חלק מהחטאים דורשים עונש מלקות כפי שהוזכר לעיל וחלקם לא, אך הופכים את העבריין לרשע ופסול מעדות. רק לאחר תשובה, ריצוי העונש שהוטל עליו, תיקון נזקים ופיוסו של הנפגע, הוא יוכל לשוב להיות "אחיד", לזכות בחזרה בזכויותיו וכשרותו לעדות. גם בעונש המלקות מתייחס הרמב"ם לעבריין שריצה את העונש שלו ; רמב"ם הלכות עדות, פרק י"ב, ה"ד: "כל מי שנתחייס מלקות, בין שעשה תשובה, בין שלקה בבית הדין, חוזר לכשרותו." בין אם קיבל את המלקות או בין חזר בתשובה, הוא יוכל לשוב לכשרותו.¹⁹

אין שכח את מאמרו של פרופסור נחום רקובר "התשובה – היבטים משפטיים" אשר בזכותו ניתן ללמוד בהרחבה על הנושא שעסקינן לעיל.²⁰

מתוך השקפת המקורות היהודיים על מעמדו של עבריין שריצה את עונשו, ניתן ללמוד כי גישת המשפט העברי דוגלת ומקנה במרבית המקרים את הזכות לעבריין להשתקם לאחר שריצה את העונש. מתן הזדמנויות חדשות לאנשים שחטאו לכפר על עוונותיהם ולחזור בתשובה, קבלת תמיכה ועזרה מן החברה בחזרתו של הפושע לדרך הישר כדי שיוכל

¹⁶ רמב"ם, הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ז' הלכה י"ד

¹⁷ במדבר פרק ל"ה, פסוק יא'

¹⁸ רמב"ם, הלכות תשובה, פרק ב, הלכה ד

¹⁹ רמב"ם, הלכות עדות, פרק י"ב, ה"ד

²⁰ נחום רקובר "התשובה-היבטים משפטיים" זכויות האזרח ו 37 (פרופסור אליאב שוחטמן עורך, התשע"ו)

להיטמע בה חזרה, זכויות שוות כמו כל אזרח אחר לאחר ריצוי העונש מראים כי גישת המשפט העברי דוגל במיצוי הדין עם העבריין אך לאחר שריצה את עונשו יוכל לשוב לדרך הטובה ולמעמד שווה ונקי.

משפט ישראלי

כמו במשפט העברי בימי קדם, גם כיום בימינו ובגישת המשפט הישראלי קיימת התייחסות למעמדו של עבריין שריצה את עונשו. את התייחסות זו נוכל לראות בחוק המרשם הפלילי ותקנת השבים, תשמ"א - 1981 ובמוסד הרהביליטציה העוסקים שניהם בטיהורו של הפושע והזדמנותו של העבריין לאחר ריצוי עונשו לחזור לשגרת חייו עד כמה שניתן.

לאחר שנים מלאות לבטים ודיונים לגבי חוק בתחום המשפט הפלילי, התקבל חוק המרשם הפלילי ותקנת השבים, תשמ"א - 1981. החוק בהגדרתו בא להסדיר את ניהול המרשם של הרשעות, עונשים והחלטות אחרות במשפטים פליליים ואת דרכי מסירת המידע מן המרשם. בצידן של הוראות טכניות אלה כולל החוק איסור מסירת המידע על הרשעותיו

הקודמות של אדם ומחיקת הרשעותיו הקודמות, כעבור תקופות מסוימות הקבועות בחוק על מנת לתת לעבריין שריצה את המוטל עליו לפתוח דף חדש בחייו. האפשרות שייפקדו חטאי העבר של האדם שנים רבות לאחר עשייתם, גם לאחר ששינה את אורחות חייו, יש בה טעם לפגם ואף מסר חברתי שלילי. החברה מעוניינת לעודד התנהגות נורמטיבית, ובמיוחד את מי שסטה ותיקן את דרכיו.

כיום בתי המשפט והמחוקקים מתמודדים עם צורך כפול, מחד גיסא מטרתם היא להגן על החברה מפני העבריין, אך מאידך גיסא היא מעוניינים להיטיב את דרכיו ולעודד את חזרתו בתשובה.²¹

מטרת החוק היא לאפשר גם לאדם שסרח לחזור למוטב מבלי שיזכירו לו כל פעם את חטאיו הקודמים ולאחר תקופות אשר רשומות בחוק הרשעותיו מתיישנות ואף יכולות להימחק כלא היו מעולם.²² בין היתר החוק עוסק בזמני התיישנות העבירה ומחיקת רישומה מהמרשם הפלילי וניתן לראות בכך אופן מסוים של רהביליטציה, משמע טיהור שמו של העבריין. העיקרון הבסיסי העומד ביסוד הצעת החוק הוא כי אין לזכור לאדם את חטאו כל ימיו ויש לאפשר לו לפתוח דף חדש בחייו ולעודד את שיקומו והשתלבותו המלאה בחיי החברה.

אמנם הליך התשובה הינו עקרון יסוד המעוגן במשפט העברי והחוק האזרחי אינו מצווה על התשובה ואינו בוחן אם חזר בו העבריין מחטאו, אך עם זאת גם במערכת החוק חבויים דברי חוק ומשפט המבטאים רעיונות זהים לאידיאולוגיות המשפט העברי בנושא, קרי מתן הזדמנות חדשה לעבריין לשוב מחטאו, לחזור ולחיות חיים עם שאר בני האדם שלא חטאו ובלי שחטאי העבר יעיבו על חייו.

החוק אושר בכנסת בשנת 1981 אך נכנס לתוקף ביולי 1983. על פי חוק זה, המרשם הפלילי מתנהל על ידי המשטרה,²³ במרשמו הפלילי של אדם נוכל למצוא בין היתר פירוט על הרשעות וצווים של בית דין או בית משפט בפלילים בשל עבירות מסוג עוון ופשע,

²¹ חיים מאיר "יודוי, תשובה ומחיקת החטא" ישראל, משרד המשפטים, המחלקה למשפט עברי, פרשת צו גליון 68 (ד"ר אביעד הכהן וד"ר מיכאל ויגודה עורכים, התשס"ב)
²² ס' 14 וס' 16 לחוק המרשם הפלילי ותקנת השבים תשמ"א 1981
²³ ס' 1 לחוק המרשם הפלילי ותקנת השבים תשמ"א 1981

צווים אשר ניתנו לאדם ואף אם נתנו גם ללא הרשעה, אלא עקב עצם העבירה על החוק,²⁴ החלטת נשיא המדינה אשר רשאי לבטל או לקצר תקופות התיישנות ותקופת מחיקה של אדם ועוד.²⁵ כמו כן, נוכל למצוא בחוק כי המרשם הפלילי הינו חסוי ורק למספר גופים תינתן אליו גישה, לדוגמא, שירות הביטחון הכללי.²⁶

עניין נוסף הנכנס לחוק הוא תקנת השבים, משמעותה היא שלאחר פרק זמן הקבוע בחוק מתיישנת העבירה, המשטרה לא תיתן את פרטיה לגופים זרים ואין האדם חייב לענות בכנות לשאלה המתייחסת להרשעה ונשאלת בידי מי שאינו זכאי לקבל מידע מהמשטרה אודותיה.²⁷ כעבור עשר שנים מההתיישנות מגיע זמן המחיקה.²⁸ מי שעבירתו נמחקה רשאי להצהיר בכל עניין שמעולם לא הורשע בפלילים, ומשום בחינה חוקית לא ניתן להתחשב בהרשעתו. עם זאת, היא עדיין יכולה להילקח בחשבון לצורכי מינוי לתפקיד נשיא המדינה, שופט, בכיר בבנק ישראל או מינויים אחרים בדרגת סיווג עליונה. ההבדל בין התיישנות לבין מחיקה הוא, אם כן, ברשימת הזכאים לקבל מידע על העבירה, שבמקרה של עבירה שנמחקה היא מצומצמת ביותר. צבירת הזמן להתיישנות ולמחיקה מותנית בשמירה על גיליון הרשעות נקי מתום המאסר. עם זאת, קיימות מספר עבירות עליהן לא תהיה התיישנות או מחיקה, קרי, עבירות שעונשן מוות, עבירות שעונשן מאסר עולם או מאסר של 20 שנה ועוד כהנה וכהנה...²⁹

את חשיבותה של תקנת השבים נוכל ללמוד מתוך עלי"ע 1/68 פלוני נ' היועץ המשפטי לממשלה.³⁰ בתיק זה, המערער ("פלוני") אשר היה עורך דין הורשע על ידי בית המשפט המחוזי בחיפה בשל שתי עבירות של זיוף צו ירושה ואישורו כנוטריון למסמכי חוץ וכן זיוף צוואה במקרה אחר. בית המשפט המחוזי הטיל על המערער שנתיים מאסר אך לאחר שלקה בלבו בבית הסוהר, הוא נחון ושוחרר. הוא הועמד לדין בפני בין הדין המשמעת המחוזי בחיפה ובית הדין החליט ברוב דעות להשעותו לחמש שנים, נגד דעת מיעוט שיש

²⁴ס' 2 לחוק המרשם הפלילי ותקנת השבים תשמ"א 1981

²⁵ס' 2(7) וס' 18 לחוק המרשם הפלילי ותקנת השבים תשמ"א 1981

²⁶ס' 4, ס' 5 והתוספת הראשונה לחוק המרשם הפלילי ותקנת השבים תשמ"א 1981

²⁷ס' 14 לחוק המרשם הפלילי ותקנת השבים תשמ"א 1981

²⁸ס' 16 לחוק המרשם הפלילי ותקנת השבים תשמ"א 1981

²⁹ס' 17 לחוק המרשם הפלילי ותקנת השבים תשמ"א 1981

³⁰על"ע פלוני נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד כב (1), 673 [פורסם בנבו] (ניתן ביום 23.5.1968)

להוציא את המערער מהלשכה. היועץ המשפטי ערער על ההחלטה בפני בית הדין המשמעתי הארצי וזה החליט ברוב דעות להוציא את המערער מהלשכה, בעוד שדעת המיעוט של אב בית הדין הייתה, שהשעיה לחמש שנים תספיק. על כך ערער פלוני. חשוב להדגיש כי פרשה זו נדונה לפני חקיקת חוק תקנת השבים.³¹ הערער נידון לפני השופטים זוסמן, הלוי וקיסטר.

דעתו של כבוד השופט קיסטר למעשה הינה העיקרית בפסק הדין הנ"ל. כפי שכבר צוין לעיל, המקרה אירע טרום חקיקת חוק "תקנת השבים" וכדי לעמוד על השאלה האם העונש ראוי וצריך להישאר כפי שהוא, נעזר השופט קיסטר בגישת המשפט העברי ובמסורת של עם ישראל ביחס לעבריינים, בפסילתם מתפקיד ציבורי ותנאי חזרתם לתפקידם וכשירותם. השופט חוזר ומהרהר בתהייה האם בשל העבירה החמורה ועצם הפגיעה במערכת השיפוטית בידי עורך דין שמודה במעשים אלה ללא עוררין, עונש של תקופת השעיה במשך חמש שנים תספיק והאם לאחר ההשעיה יתנהג המערער ללא דופי ולפי כלליה של האתיקה המקצועית? כמו כן, הוא מוסיף ואומר האם מעשהו של המערער, לפי הנסיבות, מחייב את המסקנה שאין מנוס מהוצאתו מהלשכה לשארית חייו ללא בירור מחדש כעבור שנים? בחזרתו למקורות המקראיים, מתמצת השופט את גישת המשפט העברי ומביא את הנימוקים בעד ונגד החזרת עבריון שהיה בעל תפקיד ציבורי לשררתו לאחר ריצוי עונשו.³²

לאחר בחינת נסיבות האירוע על ידי השופט קיסטר, במקרה שלפנינו הנסיבות אינן מחייבות דחה לצמיתות. הנדון הודה ובא על טעותו עוד בדיון בבית הדין המשמעתי, אינו הכחיש את הנעשה, הובאו עדויות על עברו הטוב, מתצהיר תולדות חייו נראה כי תרם רבות למדינת ישראל והיותו נאמן למדינה ולעם גם בזמנים קשים ביותר ונראה כי מגוף העבירה עצמה ומהתנהגות המערער כי לא נעשתה בשל חמדת ממון. אי לכך ובהתאם לזאת הוחלט פה אחד לקבל את הערעור, לבטל את פסק הדין של בית הדין המשמעתי הארצי אשר הורה על הוצאתו לצמיתות של המערער מלשכת עורכי הדין ולהחזיר על כנו

³¹נוער שוחר משפט עברי זכויות האזרח, עמוד 66 (פרופסור אליאב שוחטמן עורך, 2016)

³²פסקאות 17-34 בדברי השופט קיסטר בעל"ע פלוני נ' היועץ המשפטי לממשלה 1/68

את פסק הדין של בית הדין המשמעתי המחוזי אשר מצווה רק על 5 שנות השעיה מהתפקיד ומלשכת עורכי הדין.

כיום מקרה כזה אינו יכול לקרות, מלבד העבירות הרשומות בחוק שאין עליהן התיישנות ומחיקת הרשעה,³³ מתוקף חוק המרשם הפלילי ותקנת השבים שבזכותו אין החברה מונעת את שיקומו של העבריין ופתוחה בפניו הזמנות לשוב לדרך הישר.

חלק בלתי נפרד מעולם המשפט הוא עניין המוסר, שלעיתים מתנגשים אחד בשני. תחום נוסף העולה מתוך שאלת מעמדו של עבריין שריצה את עונשו הוא מעשה עבירה שיש עמה קלון. המושג קלון אינו שאוב מתחום המשפט אלא מתחום המוסר ולכן הגדרתה אינה מוגדרת בחוק. אף על פי כן, קלון הוא מונח משפטי הנלווה לחלק מההרשעות בעבירות הפליליות ומתאר פגם מוסרי שבוצע על ידי עובר העבירה. בידי בית המשפט נתון הכוח לקבוע האם מדובר בסוג עבירה שיש עמה קלון ועל כן על עובר עבירה זו, קיימות מגבלות שונות המעוגנות במספר חוקים. להלן, חוק בתי המשפט תשמ"ד-1984 קובע כי הוועדה לבחירת שופטים לא תציע מינוי של שופט, אם המועמד הורשע בעבירה פלילית שיש בה, בנסיבות העניין, משום קלון.³⁴

אך גם היום אין כולם מסכימים עם חוק זה והתקנות שהוא מביא עמו, לראיה נוכל לראות דוגמה עדכנית מפסק דין בג"ץ 3095/15 התנועה למען איכות השלטון נגד ראש ממשלת ישראל.³⁵ בתיק זה התנועה למען איכות השלטון בישראל עותרת ופונה לבג"ץ בשל החלטת ראש הממשלה לא להעביר את חבר הכנסת, אריה מכלוף דרעי, מכהונתו כשר הכלכלה ופיתוח הנגב והגליל נוכח עברו הפלילי.

אי שם בשלהי שנות השמונים והתשעים של המאה הקודמת היה מעורב חבר הכנסת דרעי בכמה וכמה פרשיות שוחד, עבירות מרמה והפרת אמונים. הוא הורשע בשתי הפרשות ואף ריצה עונש מאסר בפועל. הפרשה השלישית העולה מעברו הפלילי של דרעי היא הפרשה המכונה "בראון-חברון", בתמציתה מדובר שוב בעבירות של מרמה והפרת אמונים ושימוש לרעה בכוחו הפוליטי. ההליכים הפליליים הנוגעים לשלוש הפרשות שתוארו

³³ ס' 17 לחוק המרשם הפלילי ותקנת השבים תשמ"א 1981

³⁴ ס' 7(א) לחוק בתי המשפט תשמ"ד-1984

³⁵ בג"ץ 3095/15 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' ראש ממשלת ישראל [פורסם בבנו] (ניתן ביום 13.8.15)

הסתיימו בתחילת שנות האלפיים ומאז לא נזקפה לחובתו של דרעי מעורבות פלילית נוספת. חלפו כ-13 שנים מאז סיים דרעי לרצות את עונש המאסר שנגזר עליו, זאת אומרת, מדובר בפרק זמן כפול כמעט מפרק הזמן אותו קבע המחוקק כמגבלת כשירות בהקשר זה.³⁶ בבחירות לכנסת ה-20, שהתקיימו כאמור בחודש מרץ 2015, שימש דרעי כיושב ראש ש"ס. לאחר חתימת ההסכם הקואליציוני בין הליכוד לש"ס ועוד בטרם הביעה הכנסת את אמונה בממשלה, הגישה העותרת את העתירה כי יוצא צו שיורה לראש הממשלה להימנע מלהציג את מינויו של דרעי כשר בממשלת ישראל לצורך קבלת אמון הכנסת. בעתירה זו דנו השופטים חיות, מלצר ופוגלמן.

דעתה של השופטת חיות הייתה המובילה העיקרית בפסק דין זה והייתה רווחת ומקובלת גם על השופטים האחרים, כבוד השופט מלצר וכבוד השופט פוגלמן. כבוד השופטת חיות דנה בשאלה ההולכת וחוזרת האם נפל פגם בהחלטתו של ראש הממשלה שלא להעביר מכהונתו את שר הכלכלה ופיתוח הנגב והגליל, חבר הכנסת הרב אריה מכלוף דרעי, נוכח עברו הפלילי? בדבריה היא מביאה בפנינו את רקע המקרה, את אודות פרשיותיו ועברו הפלילי של חבר הכנסת דרעי, בוחנת את מינויו של מועמד שהורשע בפלילים לכהונה ציבורית מטעם שתי מערכות שיקולים מרכזיות שיש לאזן ביניהן: אמנם יש להתחשב בעברו הפלילי של המועמד ובחומרת מעשיו אך מאידך יש ליתן את הדעת לפרק הזמן אשר חלף ממועד ביצוע העבירה, סיום ריצוי העונש והתנהלותו של המועמד מאז ועד היום. השופטת מביאה מכלול שיקולים לגבי מינויו של דרעי לתפקיד השר אך עם זאת היא טוענת כי בהינתן שיקול הדעת הרחב המסור לראש הממשלה בעניינים אלה, בית המשפט לא מצא לנכון להתערב בהחלטותיו.³⁷ כמו כן, שני השופטים האחרים מצטרפים בהסכמה לדעת השופטת, העתירה נדחית והוחלט כי אין להתערב בהחלטת ראש הממשלה במינוי השר אריה מכלוף דרעי.

שאלה נוספת העולה מחוק זה הוא השפעת חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו על חוק

המרשם הפלילי ותקנת השבים.³⁸

³⁶ ס' 6(ג) לחוק-יסוד: הממשלה תשס"א 2001

³⁷ דברי השופטת א' חיות בפסק דין בג"ץ 3095/15 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' ראש

ממשלת ישראל, עמ' 4

³⁸ חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו 1992

אם קובעים אות קלון תמידי על עבריו שנסא עונשו והשתקם, פוסלים אותו לצמיתות מלעבוד במקצועו למלא תפקידים מסוימים, הרי זכויותיו הטבעיות לכבוד ולחופש עיסוק נפגעות באופן חמור. התשובה לסייג זה הוא כי זכויות-היסוד לכבוד האדם ולחופש העיסוק אינן מוחלטות ופגיעה בהן בחוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל שנועד לתכלית ראויה, משמע חוק המרשם הפלילי ותקנת השבים, ובמידה שאינה עולה על הנדרש הינה כדין.³⁹

אנו יכולים לראות כי התהייה מה יהיה עתידו של עבריו אשר ריצה את עונשו ושילם את חובו לחברה העסיקה את מערכת המשפט עוד לפני זמן רב. על כך עומד חוק המרשם הפלילי ותקנת השבים תשמ"א 1981 ומרכז בתוכנו את כל החוקים והתקנות בדבר אדם העושה עבירה, מרצה את עונשו ומשלם את המחיר.

השוואה בין הדין העברי לדין הישראלי

עוד מתקופה נושנה, הייתה מקובלת הגישה של פתיחת הדלת לשבים, לקבל את העבריו שחזר בתשובה והתחרט על חטאו חזרה לחיק החברה. המשפט העברי דוגל במתן אפשרות חוזרת לאדם לחזור בו ממעשיו הרעים, לנקות את עתידו מכתמי העבר ולפתוח באורח חיים חדש. החזרה בתשובה עוזרת לעבריינים לשוב למוטב ולכפר על חטאיהם. כמו כן, החזרה בתשובה יכולה לשנות ואף לבטל גזרי דין של אנשים. לאחר שעובר העבירה מרצה את עונשו הוא אינו מוגדר יותר בגדר עבריו אלא בגדר "אחיד". מצופה מן החברה להקל על העבריו שריצה את העונש שהוטל עליו, לכבד אותו, לעודד את חזרתו בתשובה ולקרב אותו לשם, לסייע לו במקרה הצורך ולא להשאיר את החזרה בתשובה של הפושע ליזמתו האישית בלבד.

כמו כן, אפילו הזכרה לאדם שכיפר על חטאיו את מעשיו הקודמים הוא איסור תורה של

³⁹נוער שוחר משפט עברי זכויות האזרח, עמוד 63 (עו"ד פרופסור אליאב שוחטמן עורך, 2016)

אונאת דברים. המשפט העברי מאמין כי לאחר שהחוטא שב בו מדרכו הרעה, חייבים להסתכל עליו כאדם שלא חטא. יתרה מכך, המשפט העברי שואף כי לכל אדם תהא תמיד תקווה ואפשרות לחזור ולהשתלב בחברה, זכויותיו יהיו שוות ואף בדרך כלל יוכל האדם לחזור לעבודתו ומקצועו.

מעשה נוסף המלמד כי בתקופת המשפט העברי דגלו בשיקום העבריין הינו פסיקת תקנות והלכות שנקבעו על מנת להקל על התמודדות העבריין עם הקשיים בחזרה בתשובה וחזרה למעמדו כשווה בין שווים ועל כך עסקינן בפרק הראשון המדבר על גישת המשפט העברי למעמדו של עבריין אשר ריצה את עונשו.

גם המשפט הישראלי דוגל במתן עזרה לשיקום העבריין ועל מנת שכתמי העבר לא יכתימו את עתידו, חוקק בשנת 1981 ואושר בשנת 1983 חוק המרשם הפלילי ותקנת השבים אשר עוסק בהסדרת המרשם הפלילי, התיישנות העבירה ואף מחיקתה על מנת שלא יעיבו חטאי העבר על אדם אשר רוצה לשקם את עצמו.

מדהים בעיניי לראות כי כבר לתקנות וחוקים אשר היו מקובלים בתקופות המקורות המקראיים יש השפעה על גישת הדין הישראלי המנחה כיום את מערכת המשפט, גם לאחר מאות שנים.

בין הדין הישראלי לדין העברי ישנם קווים מקבילים רבים. חוק המרשם הפלילי ותקנת השבים הינו דוגמא מעניינת של ביסוס התוכן המרכזי של חוק על עקרונות המשפט העברי, גם בתחום המשפט הפלילי המקובל היום בתקופתנו.

המשפט העברי עומד ככלי עזר לחקיקה במערכת המשפט הישראלי היום, למשל, החוק בו עבודתי עסקה בפרקה השני, "חוק המרשם הפלילי ותקנת השבים", הינו בהשפעת העיקרון במשפט העברי של תקנת השבים ואף שמו מרמז על כוונתו הדומה לכוונת ההלכה בתקופת הדין העברי לעשיית תשובה וסיוע בשיקום של עבריין בפלילים.

המשפט פרשנות משפטית בדין הישראלי, דוגמא לכך היא פסק הדין של פלוני נגד היועץ המשפטי לממשלה אשר הוזכר בפרק השני של עבודתי, בו עוד לא הייתה קיימת תקנה

שמסדירה את המקרה והשופט בתיק הנ"ל ביסס את עמדתו ופסק דינו על פי המקורות והתקנות שהיו נהוגות בתקופת הדין העברי.

אפשרות של מחיקת הרשעה 'כאילו לא הורשע' אשר מקבילה לעקרון התשובה שבעולם היהדות היא דוגמא לכך כי קיימים קווי דמיון רבים בין הגישות ובנושא מעמדו של עבריין שריצה את עונשו קיימת השפעה רבה של גישת המשפט העברי על גישת המשפט הישראלי.

ביבליוגרפיה

חקיקה

חוק המרשם הפלילי ותקנת השבים תשמ"א- 1981

חוק-יסוד : כבוד האדם וחירותו תשנ"ב- 1992

חוק-יסוד : הממשלה תשס"א- 2001

פסיקה

על"ע 1/68 פלוני נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד כב (1), 673

בג"ץ 3095/15 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' ראש ממשלת ישראל

ספרות מחקר

ספרים

נוער שוחר משפט עברי, זכויות האזרח, תשע"ו

מאמרים

חיים מאיר, 'וידוי, תשובה ומחיקת החטא', פרשת צו (תשס"ב) גליון 68

נחום רקובר, 'התשובה-היבטים משפטיים', זכויות האזרח (תשע"ו), עמ' 37-43

משפט עברי

במדבר פרק ל"ה, פסוק י"א

דברים, פרק ל' פסוק ב'

מסכת גיטין פרק ה'

מסכת מכות פרק ב' משנה ח'

מסכת מכות פרק ג' משנה ט"ו

מסכת מכות פרק שלישי

מסכת מכות דף י"ג עמוד א'

בבלי מסכת ראש השנה דף יז עמוד ב'

בבלי מסכת מגילה דף ז' עמוד ב'

בבלי מסכת שבת, ק"ד

ספרי דברים פסקא רפ"ד ונקלה אחיך

רמב"ם, הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ז' הלכה י"ד

רמב"ם הלכות עדות, פרק י"ב, ה"ד

רמב"ם, הלכות תשובה, ז, ד

רמב"ם הלכות תשובה, פרק ב', הלכה א'

רמב"ם הלכות תשובה, פרק ב, הלכה ד'

רמב"ם, מורה נבוכים, חלק ג', פרק ל"ו

שו"ת הרשב"א חלק ה סימן רלט

תפילת נעילה של יום כיפור, נוסח אשכנז, סליחה "לך ה' הצדקה" וכו'